

Hrubos Ildikó¹

Az egyetem küldetésének újrafogalmazása

A felsőoktatás válsága – új modell keresése

Több évszázados története során az egyetem több válságot élt meg, amelyek megújulásra, alapvető intézményrendszerének megváltoztatására készítették. A 20. század végén jelentkező válságra az UNESCO 1998-ban kibocsátott nyilatkozata hívta fel a figyelmet. Leszögezte, hogy a világszerte tapasztalható válság háttérében az a feloldhatatlannak látszó ellentmondás azonosítható, amely a további hallgatói létszám expanziót követelő társadalmi nyomás és az azt kísérő folyamatos finanszírozási nehézségek között feszül. A 20. század közepétől végbement gyors létszámnövekedés, a tömegessé válás következtében csökkent a felsőoktatás átlagos minősége, ami tartalmi értelemben vett válsághelyzetet eredményezett. A Nyilatkozat leszögezi, hogy a kibontakozáshoz a felsőoktatásnak új szemléletet kell követnie, meg kell találnia új társadalmi funkcióját. Felelősséget kell vállalnia a társadalom alapvető kérdéseinek megoldásában, aminek kulcseleme, hogy túl kell lépnie a gazdasági szempontokra korlátozódó szemléleten, egészen a morális és lelki dimenzió bevonásáig. Ezzel szerepet kell játszania az egész világot sújtó értékválság feloldásában. Le kell bontani a falat a közoktatásról és a felsőoktatásról való gondolkodás között, a felsőoktatásnak az oktatási rendszer egészében kell megfogalmaznia magát.²

Mintegy tíz évvel később az UNESCO ismét áttekintette a világ felsőoktatásának helyzetét. 2009-es nyilatkozatában megállapította, hogy az eltelt évtized alatt a korábban azonosított problémák nemcsak nem oldódtak meg, hanem tovább mélyültek. A 2008-ban elkezdődött gazdasági világválság hatására veszélybe került az akadémiai tevékenység, a felsőoktatás finanszírozása, fenntarthatósága is. Ebben a helyzetben a korábbinál is kíméletlenebb verseny folyik az erőforrásokért. Erősödik az elitizmus, háttérbe szorítva a nagy hallgatói létszámexpanzió korszakának egyik fő mozgatórugóját, az

¹ A szerző a Budapesti Corvinus Egyetem professzora, az MTA köztestületi tagja, a szociológiai tudomány kandidátusa.

² *World Declaration on Higher Education on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action. World Conference on Higher Education.* UNESCO. Párizs, 1998. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345e.pdf> (Utolsó letöltés: 2013 február.)

egyenlőségeszményt. A kormányzatok szembe kerülnek azzal a dilemmával, hogy tovább bővítsék a bekerülési esélyeket, megőrizzék (emeljék) a hallgatók nagy többségét befogadó felsőoktatási intézmények minőségét, vagy pedig néhány csúcseyetem kiépítésére fordítsák az anyagai és intellektuális kapacitást. A társadalmi egyenlőtlenségek új szinterei jelennek meg magában az oktatási rendszerben (fokozatok hierarchiája, intézmények presztízse, nemzetközi mobilitás lehetősége). A regionális különbségek (egy-egy országon belül, valamint a világ nagy régiói, földrészei között) mélyülnek, a centrum – periféria jelenség a korábbinál is erősebben jelentkezik. Az akadémiai, felsőoktatási teljesítmény néhány kiemelt földrajzi pontra, területi egységre koncentrálódik. Az évtized legnagyobb hatású folyamata a nem várt gyorsasággal bekövetkező globalizáció volt, ami érvényesül az akadémiai területen is. Ennek hatására a felsőoktatásban érvényesülő problémák egyre többeket érintenek, egyre bonyolultabb rendszert alkotnak.³

Cspadák az oktatásban és a kutatásban

Az akadémiai világot érintő szerteágazó problémák az alábbiakban foglalhatók össze. A felsőoktatás tömegessé válásával a hallgatók és a tanárok, a leendő munkáltatók köre rendkívül heterogénné vált. Máig nem tisztázódott kellőképpen az egyes oktatási intézménytípusok feladatmegosztása, az oktatás tartalmát illetően az elméleti és a szakmai képzés arányát, tantervi, intézményi helyét tekintve sok a bizonytalanság. A gazdasági nehézségek szorításában kiéleződött a kérdés, hogy a felsőoktatás milyen mértékben tekinthető közfeladatnak, illetve szolgáltatásnak. A kommercializálódás terjedése alapvető kérdésekben változtatta meg a felsőoktatás pozícióját („a fogyasztó diktálja” a folyamatokat, a hektikus piaci hatások megakadályozzák a hosszú távban való gondolkodást, a piac által kikényszerített „tempó” leegyszerűsített gondolkodásra készítet minden érintettet, az így félreértett modernizációs effektus hatására csak annak tulajdonítanak értéket, aminek közvetlen gazdasági haszna van.)

A kutatás területén ezzel párhuzamosan a fentiekhez hasonló jelenségek játszódnak le. Ez röviden úgy fogalmazható meg, hogy tudás-közösség helyett tudás-iparról beszélhetünk. „Akadémiai sodrás” helyett „kutatási projekt sodrás” érvényesül, ami ellene mond az alapos

---

³ *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. Executive Summary*
<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/183168e.pdf> (Utolsó letöltés: 2013 február.)

és elmélyült kutatómunkának. Nem engedi meg a kockázatokat, a tévedést, ezzel akadályozza az innovációt.⁴

Rangsorok és osztályozások

A kiéleződő verseny egyik látványos megjelenítői az egyetemi rangsorok. Az 1990-es években már készültek intézményi rangsorok egy-egy ország vonatkozásában. Nagy hírnévre azonban akkor tett szert ez a tevékenység, amikor a 2000-es években megjelentek a nemzetközi rangsorok. Az érintettek részéről mindenütt nagy érdeklődés kíséri a most már rendszeresen publikált eredményeket, ugyanakkor éles szakmai viták folynak az elméleti és módszertani esendőségükről, relevanciájukról, értelmezésükről, valamint szándékolt, paradox és nem várt hatásairól.

Általánosan elismertek a pozitív hatások. A rangsorok arra ösztönzik a felsőoktatási intézményeket, azok munkatársait, hogy mindenki hozza ki magából a lehető legjobbat, legtöbbet, tehát kiemeli az erőfeszítést, a teljesítményt. Erősíti az átláthatóságot a szektor egésze és az egyes intézmények tekintetében, információt ad a kormányzatoknak, a leendő hallgatóknak és szüleiknek, a munkáltatóknak a döntéseikhez. Egységesíti a verseny kereteit, ezzel hozzájárul a tehetségek koncentrációjához.

Gyengeségei alapvető természetéből fakadnak. A rangsorok kiinduló szemléletmódjuk következtében hierarchikus jellegűek (a sorrendet ragadják meg, a távolságokat már nem, ami erős leegyszerűsítés). Keresztszeti vizsgálódások eredményei, vagyis egy bizonyos időpontra (évre) vonatkoznak, nem is célozzák meg az időbeli változás érzékeltetését. Elsősorban a nemzetközi rangsoroknál nyilvánvaló a leegyszerűsített hozzáállás: nincsenek tekintettel a társadalmi, gazdasági kontextusra, egy-egy ország intézményhálózatában betöltött pozícióra. Túlértékelik a kutatási teljesítményt, mivel úgy vélik, hogy azt könnyebb mérni, mint az oktatását, legalább is nagyobb hagyományai vannak. A vizsgálati dimenziók és indikátorok kiválasztása, súlyozása körül nincs közmegegyezés, ami végeérhetetlen viták tárgyát képezi. A legnagyobb veszélyt pedig az értelmezés jelenti: bár sok igazság van az eredményekben, de az nem elsősorban akadémiai, hanem újságírói igazság.

Kifejezetten negatív hatást eredményez, hogy a rangsorok csak a mezőny felső szektorára, a csúcsegyetemekre koncentrálnak, hiszen általában az első 500 intézményről tesznek közzé listát (ami a világ egyetemének mintegy 3%-át teszi ki). Ez súlyos társadalmi

---

⁴ Hrubos Ildikó: Az akadémiai professzió – változó pozícióban. *Educatio*, 2007/3. 353–365.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=66 (Utolsó letöltés: 2013 február.)

aránytévesztés! A rangsorok jelentőségének túlértékelése a rendszer sokfélesége, az egyediség ellenében hat, hiszen mindenkit azonos szempontok alapján értékel. Rövid távú szemléletre, gyorsan elérhető eredmények hajszolására ösztönöz, ami háttérbe szoríthatja a hosszabb távban való gondolkodást, az új gondolatok, megoldások keresését.

Szakértői vélekedések szerint a nemzeti rangsoroké a jövő, mivel azok áttekinthető és értelmezhető nemzeti kontextusban gondolkodnak, az érdekeltek számára érthető és releváns információkat adhatnak.⁵

A rangsorokkal kapcsolatos kritikák alapozták meg a kifejezetten horizontális szemléletű felsőoktatási osztályozási (klasszifikációs, mapping) kezdeményezést Európában. Ebben a gondolkodásban előzetes feltevések, előítéletek, bürokratikus státusz besorolások nélkül kívánják feltérképezni a felsőoktatási intézmények tevékenységét, mégpedig annak lehető legszélesebb körét (tehát a kutatási teljesítmény mellett nagy szerepet kap az oktatás, a nemzetköziesedés, és kiterjed a társadalmi szolgáltatásokra). Fontos jellemzője, hogy elvileg minden felsőoktatási intézményre kiterjed, minden intézmény számára releváns, leíró és nem normatív jellegű, tehát nem mond értékítéletet. Megbízható és ellenőrizhető adatokat használ, elsősorban a hivatalos statisztikai adatgyűjtések eredményire, vagy ellenőrzött survey eredményekre épül. Kifejezetten felhasználóbarát, az érintettek széles körének (beleértve az oktatási kormányzatokat és a kutatókat) ad jól értelmezhető tájékoztatást, lehetővé teszi a felsőoktatási intézmények egyes csoportjainak azonosítását, egyedi intézmények összehasonlítását.⁶

A felsőoktatási intézmények osztályozásának gondolata hatott a rangsorkészítésre is. Az osztályozás jó alapot adhat valamilyen szempontból (például a tudományterület vagy bármely tevékenység szerint) homogén intézmény csoportok azonosítására. Ezen homogén csoportokban pedig valóban releváns, indokolt és tanulságos lehet a rangsorolás (a rangsorokkal kapcsolatban felvetett kritikák közül a legerősebb az, hogy általában intézményi szinten végzik a rangsorolást, miközben az intézmények diszciplináris, tevékenységi területek szerinti összetétele rendkívül diverzifikált, ami erősen hat a rangsorkészítők által preferált teljesítmény mutatóikra).

⁵ Rauhvargers, A.: *Global university rankings and their impact*. EUA Studies. Report on Rankings 2011. http://www.eua.be/pubs/Global_University_Rankings_and_Their_Impact.pdf (Utolsó letöltés: 2013 február.)

⁶ Vught van, F.–Kaiser, F.–File, J.M.–Goethgens, C.–Peter, R.–Westheiden, D.F.: *The European Classification of Higher Education Institutions* 2010. http://www.u-map.org/U-MAP_report.pdf. (Utolsó letöltés: 2013 február.)

Az osztályozás és a rangsorolás összekapcsolása napjainkban folyik az Európai Bizottság által támogatott projekt keretében.⁷

A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése

Az 1980-as, 90-es évektől tapasztalható jelenség, hogy a felsőoktatási intézmények bővítik tevékenységi területüket. Kezdetben ez a két klasszikus tevékenység, az oktatás és a kutatás határainak tágításában, azok mintegy meghosszabbításában nyilvánult meg. A szolgáltató egyetem, kiterjesztett egyetem, vállalkozó egyetem, innovatív egyetem fogalmakat kezdték használni a megjelölésére. Ez lényegében azt jelentette, hogy pl. az oktatási tevékenységet kinyitották környezetük gazdasági, társadalmi szereplői felé, a felsőoktatási intézmények ún. perifériákat építettek ki, lényegében vállalkozásokat, amelyek már a piac logikája szerint kezdtek működni, alkalmazott kutatásaikat, szakértői munkájukat kiegészítő szolgáltatásokkal egészítették ki.

A 21. század elején a jelenség terjedése felgyorsult, jelentősége megnőtt. Az állandósuló finanszírozási nehézségek, a gazdasági világválság hatási többletbevételek szerzésére készítették, kényszerítették a felsőoktatási intézményeket. Az erőforrásokért folytatott verseny, az egyediség keresése nyilvánult meg ezekben a törekvésekben. Ehhez járult az a körülmény is, hogy a társadalmi igények iránti érzékenység erősödött, mivel a nagyra nőtt és drága felsőoktatás ilyen attitűddel tudja magát elfogadtatni az adófizető polgárokkal. Nagyon összetett e tevékenységek köre, a kifejezetten üzleti vállalkozástól kezdve a non-profit tevékenységen át az önkéntes munkáig terjed. Összefoglalóan ezt nevezik harmadik misszióknak.⁸

Európában kísérletek történtek a harmadik misszió fogalmának operacionalizálására, abból a célból, hogy empirikusan is azonosítani, elterjedtségét mérni lehessen. Az erre irányuló vizsgálatok három nagy területet (dimenziót) jelöltek meg.

Az első az oktatáshoz kapcsolódik, mégpedig annyiban, hogy a nem tipikus életkorú hallgatók, a munka mellett tanulók, a rövidebb idejű képzésekben, a kifejezett szakképzésben résztvevőkre irányul. Olyan megközelítésben, hogy az eddig perifériálisnak, kiegészítő tevékenységnek tekintett oktatási formákat a felsőoktatási intézmény kifejezetten felvállalja,

⁷ Vught van, F.–Ziegele, F. (eds.): *Multidimensional Ranking. The Design and Development of U-Multirank*. Springer, Series: Higher Education Dynamics, Vol. 37. Dordrecht, 2012. 193

⁸ Hrubos Ildikó: Kíméletlen verseny – bővülő missziók a felsőoktatásban. *Educatio*, 2012/2. 223–232. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=90 (Utolsó letöltés: 2013 február.)

fő tevékenységei között tartja számon. Teljes rendszert alkotó kínáltra törekszik, megvalósítva az életen át tartó tanulás elvét.

A második nagy terület technológiatranszfernek, tudástranszfernek nevezhető. Ez széleskörű együttműködést jelent hazai és külföldi, földrajzilag közelebbi és távolabbi cégekkel, oktatási és más intézményekkel, munkaerő-piaci szereplőkkel. A kutatás és fejlesztés, az innováció egységben kezeléséről van szó.

A harmadik terület a legösszetettebb, a társadalmi szerepvállalás különböző formáit jelenti. Szolgáltatásokat, amelyeket nemcsak saját munkatársaiknak, hallgatóiknak nyújtanak, hanem szűkebb és tágabb környezetükben élőknek is. Nemcsak anyagi jellegű szolgáltatásokról van szó, hanem érték- és normaközvetítésről, a hagyományőrzéstől a környezettudatosság terjesztéséig. Ide tartozik a kulturális misszió, amelyben a felsőoktatási intézmény szellemi, művészeti központként működik. Mindez kapcsolódhat egy régióhoz, szolgálhatja a régiótudat fejlesztését. A felsőoktatási intézmény szociális feladatokat is vállalhat, a hátrányos helyzetű csoportok támogatását (túl a saját hallgatóik és munkatársaik körén).⁹

A harmadik misszió jelentőségének elismerésére utal, hogy a fentiekben említett intézményi klasszifikációs modellbe már beépítették néhány elemét (elsősorban a regionális missziót). Felvetődött az is, hogy a rangsorkészítés során kapjon szerepet ez a tevékenységi kör is, vagy akár készüljön intézményi rangsor kifejezetten a harmadik misszió betöltésében elért eredmények alapján.

Elefántcsonttoronyból világitótorony

Az egyetem évszázadokig elefántcsonttoronyként működtek, szigetszerűen, a társadalom egészétől látványosan elkülönülten folytatták sajátos tevékenységüket, a tudás létrehozását és átadását. Befelé élték elit arisztokratikus, akadémiai értékeket és célokat követő életüket. A 20. második felétől kezdődő folyamatok oda vezettek, hogy le kellett mondaniuk erről a hozzáállásról. A 2010-es évekre gyökeresen megváltozott társadalmi szerepük, felelősségük, misszióik sokfélék, szerteágazóak lettek. Amennyiben ezeket ténylegesen felvállalják és betöltik, új, magasabb szinten nyerik vissza megrendülni látszó társadalmi presztízsüket.

---

⁹ *Final Report of Delphi Study E3M Project – European Indicators and Ranking Methodology for University Third Mission.* (2011)

<http://www.e3mproject.eu/docs/Delphi-study-E3M-project.pdf> (Utolsó letöltés: 2013 február.)

Kisugárzó hatásuk sokrétű, az információs technológiai forradalom adta lehetőségekkel élve térben és időben úgyszólván határtalanná, legalább is globálissá válhat. Mindehhez fel kell nőnie az intézményi menedzsmentnek, amelynek döntő szerepe van az átalakulásban, a fentiekben vázolt nagyvonalú ambíciók elérésében.¹⁰

Összefoglaló: *A felsőoktatás tömegessé válása során megindult a felsőoktatási intézmények differenciálódása. Ez a folyamat a felsőoktatás globalizálódása, az erőforrásokét folyó verseny következtében a 2000-es évektől még fel is gyorsult. A vállalt küldetés, a fő tevékenység, a megcélzott kliensi kör, az akadémiai teljesítmény és a társadalmi presztízs szerinti sokféleség zavarba ejtő helyzetet teremt, hiszen azt jelenti, hogy nehezen áttekinthető a szektor tényleges működése. A nemzeti és nemzetközi felsőoktatási rangsorok a teljesítmények hierarchikus szemléletével egyfajta kísérletet jelentenek az áttekintésre (ranking). A rangsorkészítésre adott válasznak tekinthető az európai kezdeményezésre induló klasszifikációs (mapping) projekt, amely a tevékenységek széles körét veszi figyelembe, az intézmények teljes körére releváns, és horizontális szemléletével ad további ismereteket. Új megközelítést igényel a mérésekben az a jelenség, hogy egyre nagyobb teret kap a felsőoktatási intézmények tevékenységében az ún. harmadik misszió betöltése, ami a társadalom közvetlen és sokoldalú szolgálatának vállalását jelenti.*

---

¹⁰ Hrubos Ildikó (szerk.): *Elefántcsonttoronyból világítótorony*. Budapesti Corvinus Egyetem, AULA Kiadó Kft, Budapest, 2012. 338. http://uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/kutatokozpontok/NFKK/letoltheto/Hrubos_elefantcsonttorony.pdf